

Реч на д-р Јованка Стојановска-Друговац
директор на Институтот за македонска литература

РАЦИН – КРАТЕНКА ЗА ИМЕТО НА СИТЕ НАС

*Почитувани дами и господа,
почитувани академици,*

Честа е особена, исклучителна, задоволството е големо што ми е укажана можноста да го одржам поздравното слово во чест на еден значаен датум од нашата литературна и културна историја: 60 години од објавувањето на стихозбирката „Бели мугри“ на даровитиот велешанец, „чудото од Велес“ смелиот Кочо Рацин. Месец ноември како судбински месец, одбележува и 91 година од неговото раѓање.

Ве поздравувам од името на колегите од Институтот за македонска литература и од Одборот за одбележување на овој значаен јубилеј. Институтот за македонска литература во рамките на своите научни активности се јави како организатор на бројни научни симпозиуми и научни собири посветени на животот и делото на Григор Прличев, Ацо Шопов, Ристо Крле, Владо Малески од кои се презентирани научно - истражувачките соопштенија во посебни зборници.

Денес, почитта кон Рацин, кој трајно ја задолжи македонската култура, литература, наука, македонскиот народ, токму онака како што прилега, споменот на него го искажуваме во храмот на македонската наука и уметност. Во тоа име, голема благодарност до претседателот на МАНУ, академик Ксенте Богоев и до академик Ташко Георгиевски - кои сесрдно ја поддржаа нашата иницијатива ова чествување да се одржи под овој покрив. Голема благодарност до Министерството за наука на Р. Македонија за нивната поддршка.

Константин Солев, Невен Пејко, Кочо Рацин, тој бродар, визионер, кормилар, предводник, предвесник, зачетник на современата македонска поезија, тој даровит поет и мил човек својата кратка - куса творечка и животна патека ја опсипа со бисер и докажа дека, сепак, вечноста постои. Во вечноста даровитите луѓе живеат, споменот на нив е секогаш жив, а односот кон нив е особен, возвишен. Јуре Каштелан рече „поетите не умираат и со сеќавањата, со сликите што ги предизвикувала нивната реч, а и со сеќавањата на оние што ги познаваат“, а Вук Крњевиќ „колку е судбината на поетите

непредвидлива и незакономерна не е прашање што им се поставува само на толкувачите на поезијата, туку сè повеќе и почесто се поставува на сите оние кои се грижат за трајноста и целисходноста на човековото постоење. (...) Поезијата е истовремено и откривање и трајно сеќавање, паметење, сведоштво на човековата судбина“¹. Во својот судбински предодреден краток живот, Рацин и љубел и војувал и творел и на творечки начин го сврзувал минатото и (со) иднината. Револуционер, полемичар, прв книжевен критичар, прозаист, поет, романописец, лектор, коректор, хронолог, новинар, редактор, во литературата влегува на само дваесетгодишна возраст и подоцна, иако сè уште млад, Рацин во своето време беше „импозантно силен со својата присутност“. Тоа се случуваше во едно преломно и пресудно време кога Рацин создава дело што влијаело на афирмацијата на македонската национална култура.

Денес е празник на нашата национална култура. Пред 60 години појавата на стихозбирката „Бели мугри“ претставувала вистински празник, особен настан - историски, за новата македонска литература. „Самиот настан е повеќезначаен, но сите значења, главно, резултираат од двата негови основни пункта: јазичниот и вредносниот! Најпосле се појави едно комплетно поетско дело на македонски јазик и тоа со високи уметнички вредности. Ако првиот факт значи литературно утврдување и афирмација на македонскиот јазик, вториот е до толку комплементарен што вредностите ги изразува токму на тој јазик, кој, начелно и објективно гледано, само исклучително талентиран поет и проучувач на народниот фолклор можеше да го исползува без дилеми и чувство на творечка оневозможеност“ (...) Збирката „Бели мугри“, како и Рациновата револуционерна и книжевно-критичка и публицистичка дејност во целина, остави неизбришливи траги во свеста на луѓето, времето и историјата“². А, историјата вели дека при крајот на ноември или на самиот почеток на декември 1939 година за Самобор, во печатницата на Драгутин Шпулер во полуилегала, далеку од цензурата, за 24 часа се отпечатени „Бели мугри“ во неверојатни 4000 примероци и по

¹ Вук Крњевиќ „Рапинов тестамент“, во XXI и XXII Рапинови средби - зборник, „Сознајните аспекти на книжевноста“, Титов Велес, 1984/85, стр.7.

² Миодраг Друговац: Од Мисирков до Рацин, „Просветно дело“, Скопје, 1975, стр. 180, 191.

илегални канали дистрибуирани. Денешниот Самобор, според Ивица Судник, се гордее на споменот на Кочо Рацин и неговите „Бели мугри“.

Печатарската машина на која се печатени „Бели мугри“ и ден денеска работи. Во Музејот во Самобор се собираат и чуваат и најмалите податоци за Кочо Рацин, а една од најновите улици во Самобор го носи името на Кочо Рацин.

Песните од стихозбирката „Бели мугри“ беа рецитирани и претставуваат будење на јазикот и слободниот стих, а биле читани и во Софија во македонскиот литературен кружок. Но, поради оваа збирка, Рацин е спроведен во Велес како многу опасен елемент. Но, неговото име се прочуло а неговата збирка е одбележана во повеќе тогашни гласила („Летопис матице српске“, „Современик“, „Млада култура“...).

Преку „Бели мугри“ Рацин го направи оној спој помеѓу минатото и иднината и оној спој меѓу народната и уметничката поезија. И тој спој - тој прв го направи! „Бели Мугри“ се документ, сведоштво за ползувањето на македонската народна песна. Но, и повеќе од тоа. Тие се сведоштво за љубовта кон неа и за нејзиното познавање. Антонио Грамши ја посочи можноста за создавање на вистинска нова уметност врз „хумусот на народната култура“. Тој „чудесен спој на архаични и современи императиви на нашиот балкански терен единствено го оствари Рацин токму со поетската книга „Бели мугри“³. Во „Бели мугри“ го наоѓаме сиот Рацин, сите негови одлики, сите идејно - уметнички настојувања, најјасно и најсрдечно искажани или, според Спасов Александар, неговото остро чувство за проблемите на своето време, Рацин како вистински социјален и револуционерен поет и Рацин творец на новата македонска поезија“ „Бели мугри“ - тоа е изгревот, светлината, визијата на Рацин. На бисерот на Рацин укажа уште во 1947 година Конески кога рече дека „историското и литературното испитување на Рацина треба да почне уште сега со научната заснованост и систематичност“⁴. Духовниот и душевниот тестамент, протест, побуната, „маката на црноземните робја“ (Конески) и покрај сите

³ Вук Крњевик: Ибид бр. 9

⁴ Блаже Конески: „Како работел Рацин над „Белите мугри“, „Нов ден“, Скопје, 1947

забрани уште во текот на борбата, овој тестамент е преобјавен (1944), а по ослободувањето во 1945 год. отпечатен е во Скопје, Битола и Штип.

Ѓакомо Скоти, Борис Служки, Викторија Теодору, Думитру Јон, Вереш Шандер, Октавио Пренс овозможиле овие стихови да прозвучат на француски, романски, грчки, италијански, шпански јазик. „Белите мугри“ изгреваат и сјаат низ светот. Песните сјаат и низ антологиите и изборите од македонската поезија. Оваа збирка е инспирација на македонските скулптори, сликари, композитори, драмски писатели⁵. За Рацин е снимен биографски филм, во чест на Рацин негово име носат училишта, домови на културата, книжарници, булевари. Во негова чест устоличена е наградата „Кочо Рацин“ и (од 1964 г.) манифестацијата „Рацинови средби“ која со текот на годините даде значајни научни прилози за делото на Кочо Рацин.

И, зарем, великаните не се поистоветуваат со бесмртноста? И, зарем, „поетот не е оној, без кој не можат да живеат ни народот, ни неговиот јазик. Поетот е оној, за кого се верува дека постоел отсекогаш и дека ќе постои за секогаш! институција што цивилизира.. тој е носител на клучевите на убавината“⁶.

Кога во 1908 година на 25 ноември во терасестиот Велес е роден Кочо Рацин, ниту Марија, ниту Апостол - неговите родители не помислуваа дека е роден идниот великан на македонската нација. Затоа, ни малку случајно опстојува мислата на Блаже Конески: „Името на Кочо Рацин е кратенка за името на сите нас“. А, неговото име е легенда, симбол за едно страдално време, симбол на многу негови песни почнувајќи од 1928 година, раскази, роман, книжевно-критички текстови. Симбол е и на сè уште загадочниот настан на Лопушник на 13 јуни 1943 година.

Остана зад него и легенда и поезија.

⁵ Борис Вишински „Рацин“, Трајко Прокопиев „Ленка“, „Печал“, Стефан Гајдов: „Копачите“...

⁶ Јон М. Думитру: Разговори за иднината, во: Душко Цацков: Поетот Рацин, „Студентски збор“, Скопје, 1983, стр. 113.